

Вплив ринкових трансформацій на міграційні процеси в Україні

Розглянуто вплив процесів ринкових трансформацій на міграційні процеси в Україні. Зазначається, що вирішенню міграційних проблем в умовах ринкових трансформацій, що постає одним з найважливіших завдань держави, сприятиме формування та ефективне функціонування регіональних ринків праці.

Ключові слова: ринкові трансформації, міграційні процеси, трудова міграція, регіональні ринки праці.

Постановка проблеми. Україна пройшла початковий етап становлення ринкового саморегулювання та отримала статус країни з ринковою економікою. Однак, процеси ринкових трансформацій в країні вимагають виконання низки важливих завдань, зумовлених суспільно-політичною нестабільністю, наявними структурними, галузевими і регіональними диспропорціями, наслідками світової фінансової кризи та економічного спаду.

Як свідчать результати досліджень, на початку перехідного періоду кризовими явищами були охоплені усі регіони України. Ці процеси у різних регіонах мали свої особливості, що пов'язано насамперед із відмінностями основних економічних структур регіонів.

Процеси ринкових трансформацій охопили всі аспекти соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Це відобразилося й на перебігу міграційних процесів. Трансформаційні процеси в економіці зумовили активізацію територіальних переміщень населення, тобто міграційних процесів, які стали окремим і специфічним фактором формування національного та регіонального ринків праці (адміністративні області України, АР Крим) [5].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Дослідженням міграційних процесів присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як О. Бабенко, Д. Богиня, С. Брю, В. Врум, В. Геєць, М. Долішній, С. Злупко, Е. Лібанова, П. Кругман, Л. Крупка, М. Курбатов, Л. Семів, У. Садова, В. Чумак, Є. Щепанський, М. Ярошенко та ін. Проте, питання, пов'язані із впливом процесів ринкових трансформацій на перебіг міграційних процесів залишаються недостатньо вивченими.

Мета даної статті полягає у вивченні впливу ринкових трансформацій на міграційні процеси в Україні.

© Н. В. Павліха, І. В. Копач, 2013.

Виклад основного матеріалу. Міграція населення є важливим чинником суспільного розвитку. Здійснюючи вплив на економіку, народонаселення та інші соціальні системи, міграційні процеси сприяють їх ефективному функціонуванню. А в умовах ринкової економіки і формування ринку праці вони виступають засобом активної підтримки територіально-галузевої збалансованості трудових ресурсів у національному господарстві [10].

Міграційні процеси населення впливають на розвиток трудового потенціалу, оскільки суб'єктами міграції є переважно люди з високою працездатністю. Отже, у місцях їх виїзду відбувається зменшення чисельності й погіршення якості структури трудових ресурсів. Характер впливу міграційних потоків на демографічну ситуацію і трудові ресурси залежить як від кількісного, так і від якісного складу мігрантів, які мають безпосередній вплив на трудовий потенціал як країни вибуття, так і країни, що приймає мігранта [5].

Можна констатувати, що після розпаду СРСР на арену світових міграційних процесів, різних за своїм характером та векторами спрямування, Україна вийшла невідповідною. Упродовж першого десятиліття реформ процес неконтрольованих ринкових трансформацій супроводжувався як кількісними, так і якісними змінами попиту на працю, що призвели в цілому до погіршення можливостей реалізації трудового потенціалу суспільства, а також, що дуже суттєво, девальвації моральних цінностей та поширення правового нігілізму серед широких верств населення. Внаслідок системної кризи та повної дезорганізації, пов'язаної з порушенням традиційних господарських зв'язків, припиненням діяльності конкурентоспроможних у нових економічних умовах підприємств, істотно скоротився попит на працю, виникла заборгованість з виплати заробітної плати, суттєво змінилися умови зайнятості населення, відбулось скорочення зайнятості на постійній основі, розширення тимчасових форм найму, поширення неповної та неформальної зайнятості та інших явищ, що криють у собі низку загроз для якості потенціалу як окремо взятого індивіда, так і людського потенціалу України в цілому [2].

Нестабільність у трудових відносинах, посилення загрози бідності внаслідок втрати робочого місця та трудового доходу, достатнього для життєзабезпечення власної сім'ї, викликали хвилю масового стихійного перерозподілу працівників не тільки між підприємствами різних форм власності, сферами економічної діяльності, але й між регіонами України, країнами пострадянського простору та далекого зарубіжжя. За відсутності соціально-економічних амортизаторів, розрахованих на пом'якшення наслідків вивільнення частини працюючих у період кризового спаду

виробництва, процес адаптації до ринкових умов супроводжувався активізацією трудової міграції населення передусім за кордон [2].

Четверта, або новітня, хвиля української еміграції робочої сили періоду ринкових трансформацій була спричинена насамперед економічними факторами. Вона стала наслідком істотної різниці в рівнях життя, заробітної плати, умов праці, підприємницької діяльності в Україні та за її межами. У цей період відбулось значне зниження інтенсивності стаціонарних міграцій, пов'язаних зі зміною офіційного місця проживання та відповідною реєстрацією, натомість значно зросла інтенсивність різних форм трудової міграції – легальної, напівлегальної, нелегальної. Підтвердженням цього можуть також слугувати дані демографічної статистики, які засвідчили, що найбільші міграційні втрати населення України стосувалися саме економічно активних вікових контингентів – чоловіків та жінок у віці від 20 до 49 років. Так, у структурі втрат населення України за віковими групами внаслідок міграції за 1989-2001 рр. частка чоловіків у віці 20-49 років склала 81,7 %, жінок у віці 20-49 років – 38,4 % [6].

Після тривалого періоду міграційного скорочення населення, починаючи з 2005 р. в Україні відбувався міграційний приріст населення, зафіксовано зменшення обсягів міграційних втрат та інтенсивності вибуття громадян за межі держави. Певною мірою цей процес можна розглядати як реакцію на поступове економічне зростання та розширення природу продуктивної зайнятості в Україні, підвищення заробітної плати і збільшення соціальних трансферів (пенсії, допомога при народженні дитини).

На тлі загальної позитивної динаміки соціально-економічної ситуації в країні в період до кризи 2008 р., адаптації значної частини населення до нових суспільних реалій, більшість показників соціально-економічного розвитку все ще залишилися далекими від стандартів розвинених країн, зберігався значний розрив у рівнях оплати праці в Україні та зарубіжних країнах (особливо в перерахунку на іноземну валюту за офіційним курсом), що спонукало українських громадян шукати роботу за кордоном.

Необхідно визнати, що й на сьогодні для значної частини громадян України зайнятість за кордоном є єдиною можливістю боротьби з бідністю. Таким чином, соціально-економічна мотивація (неадекватно низька вартість робочої сили в Україні, бідність, неможливість реалізувати себе на Батьківщині) продовжує залишатись головним чинником трудових міграцій наших співвітчизників за кордон. Значний розрив у розмірах заробітної плати є головним спонукальним мотивом для українців у пошуках роботи за межами України, навіть у країнах близького зарубіжжя [2].

Статистичні дані [7] свідчать, що з січня по травень 2013 р. в Україні відбулося 183 635 внутрішніх міграцій осіб між адміністративними

областями, а також 23 036 іноземців іммігрували до України, а 5 637 громадян нашої країни емігрували за кордон, міграційне сальдо (різниця між іммігрантами та емігрантами) становило 17 399 осіб. Відносні показники зовнішніх міграцій – з розрахунку на 10 000 населення частка емігрантів становить 3 особи, іммігрантів – 12,3 осіб, а міграційне сальдо відповідно 9,2 осіб.

Внутрішні міграції в нашій країні набагато поширеніші, ніж зовнішні та становлять 97,5 на 10 000 осіб, тобто майже 1 % громадян змінили постійне місце проживання у січні-травні.

Аналізуючи внутрішню міграцію в Україні у січні-травні 2013 р., можна простежити, що лідери за кількістю переселених до області стали Донецька – 13 684, Дніпропетровська – 12 567 та Київська – 12 087 осіб. Найменший потік населення за абсолютним значенням до області зафіксований у м. Севастополь – 1 610, Закарпатській – 2 187 та Чернівецькій – 3 461.

До числа областей, з яких найбільше виїхало населення належать Донецька – 14 706, Дніпропетровська – 12 771 та Харківська – 11 315 осіб.

За абсолютними показниками внутрішнього міграційного сальдо лідерами виявилися Київська область – 3 421, м. Севастополь – 671 та АР Крим – 649 осіб приросту, а найбільше негативне сальдо(скорочення) зафіксовано у Донецькій та Харківській областях по 1 022 та 1 270 осіб.

Виходячи з показників та особливостей внутрішніх міграцій, можна зробити висновок про те, що найбільше у громадян України попитом користуються Київська область та м. Севастополь, а найменше Харківська та Херсонська.

Щодо зовнішньої міграції, слід відмітити, що найбільша кількість іноземців прибула до України та емігрувала з Харківської області 4 908 та 559, а також м. Київ 3 071 та 988 осіб відповідно. Найменше абсолютне число емігрантів зафіксовано у Рівненській – 35 та Хмельницькій – 54 областях, а іммігрантів у Тернопільській – 84 та Закарпатській – 93.

Абсолютний приріст від зовнішніх міграцій найвищий у тій же Харківській області – 4 349 та м. Київ – 2 083.

Зовнішні міграційні процеси в розрізі регіонів України виражають попит іноземців на проживання в конкретній області, та бажання серед її мешканців покинути Україну. Серед обох категорій населення найбільшою популярністю користується Харківська область, м. Київ серед емігрантів та Севастополь серед іммігрантів. Найбільшими автохтонами є мешканці Рівненської та Хмельницької областей, а найменше прагнуть оселитися іноземці на Тернопільщині та Закарпатті [7].

За останні декілька років міграційні потоки змінили своє направлення у сторону трудової міграції, яка, за даними постійного представництва Міжнародної організації з міграції у Західному регіоні СНД [4], стала одним з головних інтересів світових економік. Адже до цього процесу залучені практично всі країни, а його масштаби характеризуються тенденцією до постійного росту.

Трудова міграція має як позитивні, так і негативні наслідки. Так, негативні соціально-економічні трансформації, спричинені економічною кризою в країні, зростання відкритості українського суспільства (зокрема забезпечення права на вільне пересування), наявні потреби європейських країн у кваліфікованій дешевій робочій силі з-за кордону та безпосереднє сусідство нашої країни з Європейським Союзом призвели до збільшення масштабів насамперед міжнародної трудової міграції з України.

За офіційними статистичними даними, більшість українців змушує покидати рідну країну через відсутність стабільної роботи із доходом, здатним забезпечити гідний рівень життя. [9].

Значна кількість українців їздять на заробітки до сусідніх Польщі, Білорусі, Словаччини, Угорщини, Росії, працюючи різноробочими у сільському господарстві, будівництві та на некваліфікованих роботах (рис. 1), отримуючи

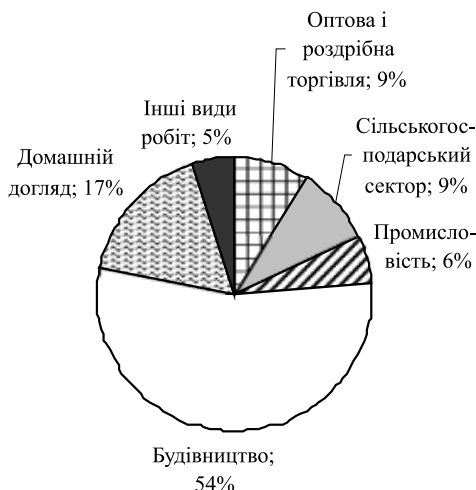

Рис. 1. Сфери працевлаштування мігрантів за кордоном (%)

(Складено автором на основі джерела: [4])

платню, яка в декілька разів поступається заробітку корінних жителів. Мігранти практично не мають можливостей для кар'єрного росту, і в більшості випадків перебувають в умовах, які не відповідають принципам гідної праці. В той же час на сусідніх територіях знаходять собі місце за фахом і кваліфіковані працівники; особливо попитом користуються вчителі іноземних мов, кандидати та доктори наук, програмісти.

Українська трудова міграція, певною мірою, може бути охарактеризована як

«відтік мізків», у світлі невідповідності між навичками мігрантів і тими посадами, які вони обіймають. Лише деяким мігрантам вдається знайти роботу за кордоном відповідно до рівня їхньої кваліфікації. Незалежно

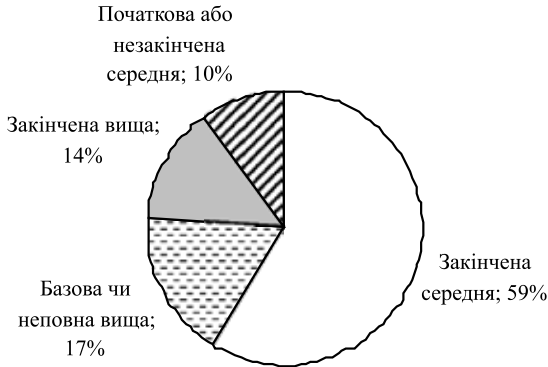

Рис. 2. Рівень освіти мігрантів (%)
(Складено автором на основі джерела: [4])

від їхньої освіти, майже всі вони займаються низько кваліфікованою роботою. Ця невідповідність прослідковується й коли порівняти сфери працевлаштування мігрантів за кордоном (рис. 1) з їхнім рівнем освіти (рис. 2).

Однак, за повідомленням Державної служби зайнятості [9], дедалі більше країн Європи вживають додаткових заходів для

залучення передусім кваліфікованих мігрантів. Враховуючи такі фактори, як географічна близькість, історична, культурна та релігійна спорідненість, в ЄС вважається найбільш прийнятним залучення робочої сили з країн-сусідів. За таких умов Україна розглядається як найпотужніший донор робочих рук, а міграційна політика ЄС стосовно України є досить активною. Так, у 2007 р. Єврокомісія схвалила два проекти директив. Згідно з першою – передбачається допуск висококваліфікованих мігрантів в ЄС та створення європейської «блакитної картки», що надає цим людям низку соціально-економічних прав і преференцій, сприятливі умови для об'єднання родин. За другою директивою спрощується та прискорюється процес отримання дозволу на роботу і право на проживання і для роботодавця, і для працівника.

Аналогічні заходи щодо залучення робочої сили приймає і Російська Федерація. Тут ухвалено Державну програму зі сприяння добровільному переселенню в Російську Федерацію співвітчизників, які проживають за кордоном. Як уточнюють російські лідери, «йдеться саме про працездатне населення репродуктивного віку», бо Росія насамперед намагається вирішити архіскладні демографічні та економічні проблеми, що постали перед нею. Для переселення пропонується на вибір до 12 регіонів. Здебільшого це

прикордонні землі, де скорочується чисельність населення, регіони, в яких розгортається велике виробництво, але мало робочої сили. Таким чином, і Російська Федерація намагається покращувати свій соціально-економічний розвиток за рахунок українських трудових ресурсів.

Суть проблеми полягає в тому, що саме з прикордонних регіонів України виїжджає найбільша кількість громадян на заробітки за кордон, а рівень безробіття на цих територіях перевищує загальноукраїнський показник у півтора разу. При чому значну частку трудових мігрантів з України складають мешканці її західних областей [8].

Національні ринки праці суміжних країн усе більше втрачають свою замкнутість, між ними виникають транскордонні переміщення людських ресурсів, які набувають постійного і систематичного характеру. Мігрують зазвичай найбільш кваліфіковані працівники та найбільш динамічні групи активного населення.

Однак, Україні надано можливості для розбудови ефективної системи управління міграційними процесами у рамках Програми Міжнародної організації з міграції по зміцненню потенціалу управління міграційними процесами. Її було розроблено для підтримки прагнень уряду України привести законодавчу базу України у відповідність з законами ЄС. Проект спрямовано на покращення управління міграцією в Україні та вздовж найбільш уразливих ділянок на західних кордонах країни через розробку та реалізацію оперативних заходів по зміцненню потенціалу, особливо враховуючи проблему зростаючої кількості незаконних мігрантів.

Міжнародна організація з міграції надає допомогу уряду України у зміцненні потенціалу в управлінні міграційними потоками, а також у гармонізації міграційної політики з європейськими вимогами та міжнародними стандартами з прав людини [4].

Висновки. Отже, вирішення міграційних проблем в умовах ринкових трансформацій постає одним з найважливіших завдань держави та спрямоване на збереження і розвиток нації. Їх успішному розв'язанню сприятиме формування та ефективне функціонування регіональних ринків праці.

Список використаних джерел

1. Гуменюк Ю. П. Перспективи і наслідки участі України у процесах глобалізації зайнятості / Ю. П. Гуменюк, Г. П. Гоголь // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» (Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку). – 2007. – №599. – С. 228-235.
2. Жовнір С. М. Стан і перспективи зовнішньої трудової міграції в Україні / С. М. Жовнір. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2010_2/185-195_2%2710_-19.pdf.

3. Запухляк Н. Вплив трудової міграції на функціонування регіонального ринку праці (на прикладі Івано-Франківської області) / Н. Запухляк. – Режим доступу : <http://ukr-tur.narod.ru/naukovi/vsipubl/2005/vplyvtrudmigrat.htm>.
4. Матеріали офіційного сайту представництва Міжнародної організації з міграції в Україні. – Режим доступу : <http://www.iom.org.ua/>.
5. Машика Ю. Міграційні процеси та їх вплив на трудовий потенціал Закарпаття в умовах трансформаційної економіки / Ю. Машика, С. Роман. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/skhid/2009_8/18.pdf.
6. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / за ред. О.В. Позняка. – Умань, 2007. – 276 с.
7. Міграційні процеси в Україні у 2013 році. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/maps/migraciuni-procesi-v-ukrayini-u-2013-roci>.
8. Перший всеукраїнський перепис населення 2001 // Матеріали Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Трудова міграція до зарубіжжя – остання межа для країни // Матеріали Державної служби зайнятості (17.07.2008). – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/>.
10. Яворська В. Історичний огляд міграційних процесів в Україні / В. Яворська, С. Куделіна. – Режим доступу : <http://ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/antropos/istoglmigr.htm>.

Павліха Н.В., Копач І.В. Влияние рыночных трансформаций на миграционные процессы в Украине.

Рассмотрено влияние процессов рыночных трансформаций на миграционные процессы в Украине. Отмечается, что решению миграционных проблем в условиях рыночных трансформаций, которые являются одной из важнейших задач государства, будет способствовать формирование и эффективное функционирование региональных рынков труда.

Ключевые слова: рыночные трансформации, миграционные процессы, трудовая миграция, региональные рынки труда.

Pavlikha N.V., Kopach I.V. The Influence of Market Transformations on the Migration Processes in Ukraine.

The influence of processes of market transformation on the migration processes in Ukraine is considered in the article. The problems of migration during the processes of market transformation are one of the most important tasks of the state. The importance of formation and effective functioning of regional labor markets is noted in the paper.

Key words: market transformation, migration processes, labor migration, regional labor markets.